

ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ В РАМКАХ ТЕОРІЇ ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ EMPIRICAL EVALUATION OF INDIVIDUALLY AND TYPOLOGICAL TRAITS OF CADETS EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF TENDENCY

Полудьонна Н.С.

кандидат психологічних наук,
доцент Національної академії внутрішніх справ України

Poludonna N.S.

PhD Psychological Sciences, Docent of National
Academy of Internal Affairs of Ukraine

З урахуванням трьох основних аналітичних напрямків наукових досліджень щодо формування базових системних вимірів побудови цілісної психологічної структури особистості, а саме: соціальнопсихолого-індивідуального, діяльнісного, генетичного, ми запропонували модель психодіагностики індивідуально-типологічних якостей курсантів в умовах ВНЗ МВС України на основі багатовимірного підходу.

Оскільки наукова психологія віддає перевагу простим, чітким, доступним емпіричній перевірці концепціям, що забезпечують змістовний контекст, у якому можна узгоджено описувати та інтерпретувати поведінку особистості, то їх порівняльний аналіз дозволив нам обрати оптимальний і перспективний підхід, що ґрунтується на ортогональній моделі індивідуальних властивостей – теорію “провідних тенденцій”. Критерієм вибору слугувала достатня експериментальна база, оптимальність і багатофакторність індивідуальних вимірів, верифікованість, стандартизованість, евристична цінність, внутрішня узгодженість результатів, економічність, функціональна значимість.

За даними сучасних досліджень, в основі індивідуальності лежить провідна тенденція (дві-три тенденції), які пронизують всі рівні особистості – і біологічні, і характерологічну структуру, і найбільш високі рівні, якими є соціальна спрямованість та ієрархія цінностей [6, 7, 8, 9, 10]. Поняття “провідна тенденція” Л.М.Собчик розуміє як ширше і динамічніше, ніж “риси”, “властивість”, “стан” – це дефініція, яка включає і умови формування властивості (риси), і саму властивість, і predisпозицію до того стану, який може розвинути під впливом середовища як продовження даної властивості [10, С. 21]. Експериментально-психологічні та психодіагностичні дослідження, які базуються на тривалому досвіді, довели важливість провідних тенденцій у структурі особистості оскільки вони об’єднують і визначають напрямок трансформації властивостей (рис, станів) у різні періоди життя і на різних рівнях самосвідомості. По вертикалі тенденція пронизує різні аспекти особистості – базові властивості, риси характеру та їхню реалізацію у вигляді соціальних установок чи у прояві актуального стану, а по горизонталі тенденція включає індивідуальний стиль, що виявляється в основних підструктурах особистості: мотиваційна сфера, емоційні особливості, когнітивний стиль і комунікативні властивості.

Оскільки більшість особистісних вимірів (симптомокомплексів) ортогональні по відношенню один до одного [10, С. 31] та незалежні, то найважливішою дослідницькою задачею є виділення не всіх можливих варіантів зв’язку між властивостями, а лише стійких (на основі яких здійснюється взаємодія із здібностями у професійній діяльності), що представлені центральною частиною схеми. Чим помірніше виражена та чи інша властивість, тим ближче до норми тенденція і стійкіша структура індивідуально-особистісних властивостей. Тенденції систематизовані так, щоб продемонструвати як врівноважують тенденції протилежного знаку [10, С. 34]. Безсумнівно, провідні тенденції у процесі виховання змінюються (загострюються, беруться під контроль чи нівелюються), але вони продовжують впливати на поведінку та пізнавальний стиль особистості, оскільки переростають в індивідуальні властивості [10, С. 23]. Таким чином, стійкі характеристики особистості, які

визначаються провідними тенденціями, складають основу професійної і соціальної орієнтації індивіда.

Відповідно до зазначеного методологічного підходу індивідуально-особистісна типологія майбутнього працівника поліції, при прогнозуванні професійної придатності і психологічної готовності до діяльності, повинна базуватися на протиставленні контрастних властивостей, які є ортогональними: інтро-екстраверсія, тривожність-агресивність, лабільність-ригідність, сензитивність-спонтанність. Ці властивості співвідносяться з параметрами нервової системи: активність-інактивність, лабільність-інертність, динамічність збудження-динамічність гальмування, сила-слабкість.

Оскільки прогнозування професійної придатності ґрунтується на дослідженні системи професійно важливих якостей особистості, шляхом співставлення показників властивостей із показниками незалежних критеріїв успішності професійної діяльності, то модель прогнозування повинна базуватися на математичному алгоритмі (але вона є усередненою для групи осіб і ефективна лише статистично) [1, С. 57]. Для кожного типу особистості можна побудувати особливу модель прогнозування, яка визначається співвідношенням її суттєвих властивостей і вимог професійної діяльності [4, С. 245] та вважається, що типологічний підхід забезпечує підвищення прогностичності й ефективності методів професійно-психологічного відбору.

У дослідженні ми припустили, що психодіагностика індивідуально-психологічних якостей, яка ґрунтується на цілісному розумінні особистості в рамках теорії провідних тенденцій та ортогональній моделі, буде оптимальною з точки зору поставлених критеріїв. Проаналізувавши теорію провідних тенденцій, яка обрана за основу у запропонованій нами моделі психодіагностики, і з позицій якої здійснювався аналіз та інтерпретація отриманих емпіричних даних, врахували особливості самих психодіагностичних методів та умови їх адекватного використання.

З метою експериментальної перевірки висунутої гіпотези було обстежено 326 осіб, серед яких 205 – курсанти I, III і IV курсів НАВС та 121 цивільні студенти юридичного факультету.

Визначаючи обсяг вибірки, ми виходили із рекомендацій, які обумовили її репрезентативність [2, С. 21; 3, С. 170; 10, С. 100]:

- вибірка відображає всі емпіричні індикатори генеральної сукупності, значимі з точки зору задач дослідження;
- за типом вибірка нашого експерименту є гніздовою (тобто склад груп курсантів (студентів) подібний – однорідність достатньо висока (за статтю, віком, рівнем освіти);
- величину прийнятної похибки репрезентативності ми беремо до 5% (інтервал розподілу на рівні 0,05).

Варто зазначити, що більшість досліджуваних (93%) вступили до вищого навчального закладу у віці 17 років, одразу після закінчення середньої школи, вони фізично і психічно здорові (пройшли військово-лікарську комісію та професійно-психологічний відбір). Отже, використовуючи розрахунки В.І.Паніотто [3, С. 170-171] щодо репрезентативної вибірки від обсягу генеральної сукупності (із похибкою вибірки до 5%, інтервал розподілу на рівні 0,05, коефіцієнт допустимої імовірності 0,954), можна вважати обсяг вибірки для нашого експерименту достатнім.

Експериментальні дослідження учених та вимоги до психодіагностичного інструментарію послужили основою для виокремлення групи найбільш доцільних, практичних та інформативних з точки зору професіографії методик, оскільки були задоволені наступні умови:

- валідність та адаптованість до умов нашого дослідження;
- оптимальність з точки зору поставлених критеріїв;
- відповідність завдань дослідження емпіричним індикаторам методики;
- простота у реалізації та інтерпретації результатів;
- феноменологічний паралелізм результатів застосованих методик;
- інтерпретація даних виокремлених методик здійснюється на основі спільної теорії провідних тенденцій;
- компактність та зручність у застосуванні в умовах масових психодіагностичних обстежень;
- можливість здійснювати діагностику як індивідуально, так і в груповому варіанті (до 20-30 осіб одночасно);
- тривалість психодіагностики не перевищує три години;

- можливість використання обраних методик у системі професійно-психологічного відбору та психологічного супроводження в умовах вищого навчального закладу МВС України.

Модель оптимальної діагностики курсантів вищого навчального закладу МВС України склали: а) метод дослідження індивідуально-типологічних властивостей (ІТО – оригінальний авторський особистісний тест Л.М.Собчик); б) тести здібностей (“Інтелектуальна лабільність” А.Г.Маклакова); в) комплексний особистісний опитувальник (стандартизований багатофакторний метод дослідження особистості (СБМДО) – модифікований і рестандартизований Л.М.Собчик тест ММРІ); г) тести окремих особистісних рис і мотиваційно-ціннісної сфери (метод діагностики міжособистісних відносин (ДМВ) – модифікований Л.М.Собчик варіант інтерперсональної діагностики Т.Лірі; МКВ – метод кольорових виборів (модифікований Л.М.Собчик тест М.Люшера); д) методи для виявлення професійно важливих якостей (експертні оцінки, аналіз продуктів діяльності, біографічний метод).

За результатами аналізу даних будувалися циркограми (ортогональні моделі). Значимість розходжень індивідуальних показників оцінювалася за допомогою t критерію Стьюдента. Для виявлення узгодженості думок експертів розрахований коефіцієнт кореляції $r=0,83$, що свідчить про високий рівень значимості оцінюваних якостей.

За обраною нами концепцією прогнозу професійної психологічної придатності з використанням кластерного аналізу ми поділили вибіркочку сукупність курсантів на групи. Так, група курсантів придатних до професійного навчання – висока психологічна готовність (76,3%) характеризується високою інтелектуальною лабільністю, доброю і дуже доброю здібністю до навчання, високою і доброю критеріальною поведінкою у навчальній діяльності – “5”, “4 - 5”, “4” “4 - 3”; високим рівнем мотивації; виразною упевненістю у досягненні успіху; індивідуально-типологічні властивості визначаються стабільністю і збалансованістю провідних тенденцій; високою соціальною активністю і комунікабельністю; тип міжособистісних відносин характеризується оптимістичністю (мають достатній контроль над емоціями, що забезпечує гнучкість у міжособистісних контактах); тип особистісного паттерну у межах нормативного розкиду.

Отримані психодіагностичні дані співставлялися з показниками навчальної діяльності протягом всього процесу дослідження, а також із результатами експертної оцінки, яка використовувалася у якості критеріїв оцінки діяльності курсантів. Нами також проводився порівняльний аналіз розвитку і динаміки когнітивних якостей курсантів різних років навчання, які мали різну успішність, звання і стать із студентами (тобто цивільними особами) юридичного факультету. Всю багатоманітність інтерпретації результатів ми прагнули виставити у таку вертикаль ознак, яка б здійснила співставлення в рамках індивідуально-особистісної типології “успішного” курсанта.

Висновок. Розроблена модель методики психодіагностики індивідуально-психологічних властивостей особистості курсанта, як майбутнього працівника поліції має наступні переваги: на основі багатовимірного підходу здійснює оптимізацію психодіагностики індивідуально-типологічних якостей; дозволяє зібрати діагностичну інформацію у відносно короткі строки; представляє цілеспрямовану інформацію про наявні професійно важливі якості; дозволяє дати якісні і кількісні порівняння властивостей індивіда з типологічною характеристикою успішного курсанта та динамікою виявлення індивідуальних рис в онтогенезі; інформація несе у собі як поточні стани ознак, так й прогноз розвитку, зв'язок з успішністю навчання і майбутньою професійною діяльністю на основі теорії провідних тенденцій; методи і методики мають феноменологічний паралелізм (позитивну кореляцію результатів), у силу чого легко перевіряється достовірність; у методичному задумі дослідження знайшли відображення три групи методів, що дозволяють отримати "L"-дані, "Q"-дані та "T"-дані. Звідси, розглядувані принципи психології і особистісно-соціально-діяльнісний підхід, є безпосередньою методологічною основою дослідження, що визначає систему методів вивчення індивідуально-типологічних властивостей особистості курсанта ВНЗ МВС України.

Ортогональний підхід при використанні вже зазначеної вище методології психологічного обстеження на основі теорії провідних тенденцій, дозволяє оцінювати індивідуально-типологічні особливості респондента, ступінь адаптованості особистості до нових умов діяльності, навчуваність та актуальні і потенційні здібності, слугувати основою для прогнозу професійної придатності та психологічної готовності до діяльності.

Також експериментально доведена оптимальність і надійність оцінки індивідуально-типологічних властивостей та прогнозу професійної придатності і психологічної готовності курсантів, що базуються на цілісному багаторівневому розумінні особистості в рамках теорії провідних тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): [монографія] / Вадим Іванович Барко. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
2. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования [анализ и интерпретация данных] / Андрей Дмитриевич Наследов. – СПб.: Речь, 2006. – 392 с.
3. Паниотто В.И., Максименко В.С. Количественные методы в социологических исследованиях / В.И.Паниотто, В.С.Максименко. – К.: Либідь, 2003. – 272 с.
4. Полудьонна Н.С. Діагностика рівня розвитку лабільності і когнітивних здібностей як фактор, який сприяє ефективному навчанню та формуванню професійно важливих якостей курсантів ВНЗ МВС України: результати дослідження // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, М.-Л. А. Чепи. – Ніжин: видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2010. – Т. IX, част. 5. – 359 с. – СС. 245-250.
5. Собчик Л.Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности СМИЛ (ММРІ) / Людмила Николаевна Собчик. – СПб.: Речь, 2000. – 219 с.
6. Собчик Л.Н. Метод диагностики межличностных отношений. Модифицированный тест интерперсональной диагностики Т.Лири [практическое руководство] / Людмила Николаевна Собчик. – М.: ВНИИ-ИМТ, 2002. – 114 с.
7. Собчик Л.Н. Модифицированный восьмицветовой тест Люшера [практическое руководство] / Людмила Николаевна Собчик. – СПб.: Речь, 2002. – 127 с.
8. Собчик Л.Н. Диагностика индивидуально-типологических свойств и межличностных отношений [практическое руководство] / Людмила Николаевна Собчик. – СПб.: Речь, 2002. – 95 с.
9. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Людмила Николаевна Собчик. – СПб.: Речь, 2005. – 624 с.
10. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [підручник] / Василь Миколайович Шейко, Наталя Миколаївна Кушнарченко. – [5-те вид., перероб. і доп.] – К.: Знання-Прес, 2008. – 295 с.